

Flaker: **Odpiranje norosti**

Veliko pospravljanje in zapiranje – rojstvo totalnih ustanov

V srednjem veku so obstajali štirje prostori, ki v marsičem ustrezajo opisu totalne ustanove; dvor, samostan, gobavišče in špital. Nobena izmed teh protototalnih ustanov ni preživela prehoda iz fevdalizma v kapitalizem v svoji fevdalni obliki. Od vsake posebej smo podedovali njihove temeljne funkcije, pomene ali vzorce. Od samostana npr. pravila in ideje programiranja, od dvorov njihovo neomejeno gospostvo, od špitalov status obrobja in od gobavišč stigmo in izobčenost. Rojstvo totalne ustanove pa zares datira v čase velikega zapiranja. Foucault je s tem terminom poimenoval proces, ki je v Evropi potekal v 17. stol. in v katerem so velik del prebivalstva zaprli v splošne zaprte ustanove. Množično so zapirali revne in deviantne skupine prebivalcev - ostarele, brezdomce, invalide, sirote, prostitutke, ipd. V tistem času pa je iz različnih razlogov začelo veliko ljudi hoditi v mesta, kjer je posledično začelo zmanjkovati prostora; rodila se je težnja po redu. Mesta so kmalu postala kraj nevarnosti in kaosa; zapiranje je postalo neizogibno. Množično zapiranje je tako delovalo kot velika moralna korekcija, saj je poleg zadušitve potencialnih žarišč uporov in nemirov hkrati ustvarjalo novo podobo mesta kot mirne urbane celote. Gre za nekakšno pacifikacijo urbanega prostora in moralizacijo javnosti. Zapirali pa niso le postopačev, norcev in zločincev, ampak tudi spolne bolnike, homoseksualce in svobodomiselnih ljudi; s tem naj bi vzpostavljali kodeks lepega vedenja in olike. Totalna ustanova pa je bila tudi pomoč; berač ni bil več gost, temveč varovanec. Skrb za revne, onemogle kot tudi iztirjene in nerazumne je postala predmet usklajene družbene dejavnosti; to pa je bilo pravzaprav dejanje absolutistične oblasti, kjer ni šlo le za nevtralizacijo žarišč uporov, ampak tudi za kraljevi nadzor nad mesti in posledično nad davki. Spodbuda za zapiranje pa je prišla tudi s strani vojske - za odslužene vojake so morali nekako poskrbeti. Zdi se, da je bila ena izmed temeljnih funkcij novorojene totalne ustanove zagotavljanje krščanske koristi in vzdrževanje suverenosti.

Veliko zapiranje je temeljilo na meščanski etiki izključevanja; nevredni ostanejo v mestu, vendar izključeni iz skupnosti. Celo med reveži se vzpostavi razlika, ki se sedaj delijo na dobre (Kristusove), ki si zaslužijo pomoč, in na slabe reveže (Satanove), ki so sami krivi za revščino in si ne zaslužijo pomoči. Pomoč, ki jo oboji dobivajo je sicer enaka (zapiranje), vendar okvir ustanove deli ljudi na dobre in slabe.

Osrednja značilnost bivanja v absolutističnih totalnih ustanovah je delo. Racionalizacija mestnega življenja je dejavnik izključevanja, delo pa je odgovor na revščino. Delo ustvarja vrednost, je bogastvo naroda in hkrati osvobaja. Veliko zapiranje je tako potekalo v znamenju Razuma. V času razsvetljenstva se je status norosti, družbeni položaj norih in njihovo mesto v družbi radikalno spremenili in degradirali, zato je norost je izgubila nekaj svoje nerazumljive

svetosti in ustvarjala trend za nenadzorovano nasilje razuma. Veliko zapiranje je ustvarilo tudi nova »delovna mesta«; ljudje, ki so skrbeli za varovance. Oblikovali sta se dve razpoznavni skupini; verske kongregacije in medicinsko osebje. V 18. stol. je poleg javnih nastalo tudi več zasebnih ustanov, ki so bile pripravljene poskrbeti za brezumne, seveda v zamenjavo za ustrezno plačilo.

Doba absolutizma je rodila totalno ustanovo, odprtost družbe pa je omogočila, da je v njej sami nastal zaprt prostor – in prav ta zaprti prostor je omogočil »odprto« družbo. Zapiranje v totalne ustanove je omogočilo izločanje brez izobčenja. Z izjemo specializacije je imela tedanja totalna ustanova tako rekoč vse bistvene značilnosti sodobnih totalnih ustanov. Ni pa bilo povsem jasno, kdo naj bi s takšnimi ustanovami upravljal in jih nadzoroval. Poklici in vloge osebja niso bili še povsem izoblikovani, prav tako kot kariere varovancev niso še bile povsem jasne. Vse to se je s specializacijo bistveno izpopolnilo v naslednjem stoletju, ko se je vzpostavil meščanski družbeni red.

Norišnice

Norost je bila pred velikim zapiranjem vtkana v samo osrčje krščanstva, saj je bila pogoj za vero. V srednjem veku je imel norec drugim nedosegljivo vrednost, saj naj bi posedoval vednost, ki je drugim nedosegljiva. V času pred industrializacijo so za nore skrbeli doma ali pa so skupaj z drugimi popotniki romali po nikogaršnji zemlji. Že od antike naprej so norost obravnavali tudi kot bolezen, vendar je bila vseeno večkrat obravnavana kot obsedenost z dobrimi ali zli duhovi. Zapletov, ki jih je povzročila norost so se največkrat lotevali kar z duhovno tolažbo, magičnimi rituali, izganjanjem hudiča, ipd.

Ena izmed redkih prestižnih institucij, povezanih z norostjo, so bili dvorni norci. Dvorni norček je bil na nek način dvojniki vladarja, njegovo govoreče ogledalo; moral pa je obvladati marsikatero spretnosti; večina dvornih norcev je bila tudi dejansko norih.

Klasična sinteza obravnavanja norosti v absolutizmu, ki naj bi jo zamenjala nova, je vzdrževala tri dvojnosti: dvojnost instanc, odgovornih za zapiranje; dvojnost ustanov in dvojnost »površin, na katerih se kaže norost«.

Meščanska revolucija je odpravila institucijo kraljevega ukaza, s katero so prej zaprli večino norih in vpeljala pogodbene odnose. Pri vključevanju v pogodbene odnose so imeli največ težav kriminalci, otroci, postopači in berači, proletarci in norci.

Nestrpnost in rasizem do norcev sta se oblikovala pozneje, v drugi polovici 19. stol., ko so se uveljavile teorije degeneracij. Posameznik je bil takrat toliko avtonomen, kolikor je bil sposoben racionalnih izmenjav. Ko ne more stopati v recipročne sisteme je potreben pomoči. Upravni postopek zapiranja je bil hitrejši in bolj demokratičen, kot postopek na sodišču, ki je vpletal družino. Postavilo se je torej vprašanje, kdo bo ustavil motnjo norosti.

Totalna ustanova je preživela meščansko revolucijo in celo pozneje, v novejši zgodovini, doživela velik razcvet. Deloma je odgovor v tem, da se je proces začel že pred revolucijo. Norost je dobivala vedno bolj medicinski obraz. V času revolucije so govorili o dehospitalizaciji. Glavna funkcija špitala je bila nadzor nad javnim redom in mirom. Glavna alternativa bolnišnicam pa je bil razvoj domače oskrbe. Družbena funkcija bolnišnice, špitala je bila antipod družbeni anomaliji. Kasneje je prevladalo stališče, da je beda, ki jo totalna ustanova povzroča, le problem slabega upravljanja. Špital je bilo torej mogoče in treba reformirati.

Norišnice so poseben pojav v disciplinski družbi; imajo svoje življenje in logiko ter so zgled moderne totalne ustanove. Pinel velja za utemeljitelja sodobne psihiatrične ustanove in v veliki meri tudi znanosti o duševni bolezni. Podoben status ima Tuke, ustanovitelj Zatočišča v Yorku, kjer se je oblast kazala v avtoriteti in ne v odkritem zatiranju. Pa Castelu so za pinelovsko ureditev značilne tri operacije: *izolacija od zunanjega sveta; vzpostavitev azilskega reda in odnos oblasti*. Foucault pa navaja tri sredstva, s katerimi azilski red udejanji čisto moralo vsakdanjega življenja: *molk, ogledalo, sodišče brez prekinitve*.

Bistvena preobrazba, ki jo je prinesla alienistična sinteza v začetku 19. stol., se je zgodila na treh ravneh: *novačenja, tehnik in političnih ciljev*.

Tako Tutkovo zatočišče kot tudi Pinelov azil sta oba obsodila svojega varovanca na samega sebe, na tujca, ki se mora udomačiti. Tisto, kar je včasih bilo žrtev razmer, je treba spremeniti v človeka s svojo voljo in odgovornostjo. Alienizem je postavil temelje znanstveni konstrukciji posameznika, na obzorju se je pokazal homo oeconomicus.